

Johannes V. Jensen på krigsstien

Et brevudvalg med kommentarer

Af Aage Jørgensen

Forbemærkning

Som det fremgår af Johannes V. Jensens nedenfor citerede brev af 25. september 1929 til Jeppe Aakjær, henregnede han sine breve til privatlivet og anmodede vennen om ikke at lægge hånd på dem i fremtidige erindringsskriverier. Holdningen fandt andetsteds andre udtryk. Jensen advarede fx allerede i 1910 sine kolleger mod at skænke deres kladder etc. til Det Kgl. Bibliotek.¹ Og under den fest på Skydebanen, hvor vennerne i 1946 fejrede hans Nobelpris, udtalte han, at det livet igennem havde været hans stræben at opretholde et skarpt skel mellem offentligt og privat.²

Ikke desto mindre er det en kendsgerning, at han gemte sine ting, breve som manuskripter, og at han i 1939 via vennen Aage Marcus overdrog en større arkivaliepost til Det Kgl. Bibliotek, hvor den blev grundstammen i Johannes V. Jensen-Arkivet. Hertil kommer, at han senere præciserede og modificerede sin holdning, – nemlig i et brev af 21. oktober 1944 til professor i nordisk filologi ved Københavns Universitet, dr.phil. Johannes Brøndum-Nielsen, som havde bedt om lov til at benytte en bestemt udtalelse om Gustav Wied. Jensen giver tilladelsen og tilføjer:

Med det samme: principielt stiller jeg mig ikke ubetinget fjendtlig til Offentliggørelsen af Privatbreve, andres, naar De [*læs:* de] har tilladt det, jeg mener f. Eks. at Bjørnsons Breve betyder mere end hans Skuespil og Romaner, naar man virkelig vil ind paa Manden og Tiden. Naar jeg har modsat mig at Breve fra mig offentliggøres er det ikke fordi jeg har noget at skjule, tværtimod; de faa Privatbreve der eksisterer fra mig er betydningsløse og indeholder ingen Oplysninger om mit Forfatterskab, jeg har aldrig haft Fortrolige, eller meddelt mig til Nogen ud over ligegyldige Anliggender. Naar jeg ikke desto mindre har nedlagt testamentarisk Forbud mod Of-

fentliggørelse af Breve fra og til mig, er det et Led i de Bestræbelser jeg har gjort mig for at værgе mit Forfatterskab mod at blive tilsidesat til Fordel for Omstændighederne derved, eller en sekundær Vækst af Data vedrørende min Person. Af samme Grund har jeg tilladt at mine Manuskripter er gaaet til det kgl Bibliotek, da jeg dog saa vidste dem i Sikkerhed efter min Død, 25 Aar derefter; det drejer sig kun om mine Trykmanuskripter, uden Værdi for Litteraturhistorien, da de er enslydende med de trykte Tekster og alle Kladder og Varianter er tilintetgjort.

Dette Brev maa De gerne offentliggøre, hvis De vil.³

Johannes V. Jensens insisteren på en klar grænsedragning mellem det private liv og den mod et publikum henvendte forfattervirksomhed kommer igen i andre af de nedenfor citerede breve, som imidlertid dækker et bredere spektrum.

Som bekendt havde Jensen et anstrengt forhold til den litterære kritik, som han fandt underlødige og snylteragtige, fordi den blev bestridt af folk, der ikke havde noget skabende forhold til litteraturen, men blot et »akademisk«. Særligt hårdt følte Jensen sig ramt af højrepressens kritikere, da han i 1922 præsenterede offentligheden for det sidste bind af *Den lange Rejse*. Det gav nogle unge kritikere, bl.a. Emil Bønnelycke, anledning til at slå på tromme for ham og luften deres frustrationer. Jensen undte gerne anmelderne deres egen »Hungerlejr«, hvor de kunne æde hinanden, mens digtere blev anmeldt af digtere.

På samme vis, da Jensen midt i 1930'erne vendte tilbage til romanformen med *Dr. Renaults Fristelser*. Af et vredesudbrud af Johannes Buchholtz tog han anledning til at belemre vennen med sine egne viderværdigheder. Anmelderne ud af Forfatterforeningen, forkyndte han, med hungerlejren in mente.

I forhold til de litteraturhistoriske skrivelser, som efterhånden opstod omkring forfatterskabet, var han hård og hjælpsom. Da den purunge Vagn Riisager udbad sig personlige oplysninger om Thøger Larsen, fik han læst og påskrevet – og melding om, at henvendelsen ikke ville gå i glemmebogen: »Kopi af nærværende Skrivelse vedlægges mine Papirer.« Vennen Otto Gelsted fik præcist den samme besked, da han i en artikel om åndslivets moderne fænomener, ekspressionisme og kubisme, tillagde Jensen et udspring i naturalismen; den pågældende passus blev pillet i stumper og stykker: »Intet af, hvad De skriver er altsaa rigtigt.«

På tilsvarende vis, men med større venlighed, måtte Alf Henriques

høre for, at han havde overset nogle tidlige skrivers tætte forhold til Knut Hamsun og troet, at *Dyrenes Forvandling* var skinbarligt digt. Jensen følte sig tydeligvis bedre tilpas i selskab med Herluf Winge, den selvudslettende danske zoolog, end med fx den vidtløftige tyske psykiater Ernst Kretschmer.

Endelig måtte Gudmund Roger-Henrichsen indkassere belæring om, hvordan det egentlig forholdt sig med Oehlenschlägers og Jensens forhold til »tiden«, ingen af dem var flygtet fra den foreliggende samfundsmæssighed ind i historien, tværtom!

Andre henvendte sig med ideologiske ærinder og blev venligt, men bestemt sat på plads. Ejnar Skovrup fik svar på sine spørgsmål, men også at vide, at forfatterskabet talte for sig selv. Og Hans Ræder fik besked om, at han i Jensens nærvær ikke skulle påberåbe sig en guddommelig skabelse.

Hvad kunst angik, knyttede Johannes V. Jensen i 1907 nære venskabsbånd til de fynske malere, som imidlertid fra tid til anden kom for skade at nære højere tanker om den moderne kunst, end Jensen kunne indrømme den. De agtede ham som forfatter, meget højt endda, men irriteredes over ham, når han optrådte som, hvad en af dem kaldte »Overseminarist i Goethestil«.⁴

De udvalgte breve (dvs. brevkopier), alle fra Johannes V. Jensen-Arket, Det Kgl. Bibliotek, aktualiserer centrale problemstillinger i forfatterskabet. Kommenteringen vil formentlig, ved at retablere brevenes kontekst, øjensynliggøre dette.

Breve

Af Brev til Jørgen Sandvad⁵

2. Nov 20

Ved Romanen som forældet Kunstform forstaar jeg kortelig forrige Aarhundredes platte Milieu- og Individbeskrivelse (læs f.Eks Einar Chr. Joppe)⁶ der nu, efter at have bevæget sig over Tinder som Zola og Dostojevski, er endt i den autobiografiske Dameserie. Kravet om Virkelighed, i en fiktiv Form, er i sig selv kunstløst. Her er det jeg foretrækker Personer og Tilstande saadan som de kommer til os gennem Avisen.

»Den lange Rejse« er hverken Roman eller Reportage (jeg har aldrig skrevet nogen »Roman«) eller begge Dele under et, som De foreslaar, men ren Myte, et komponeret Billede med selve Racen og Tiden til Hovedpersoner.⁷

Kære Ven [Fritz Syberg]⁸

15-1-21.

Med Forbavselse ser jeg dit Stykke i Politiken, hvor du slutter dig til Dr. Thomsens Artikel om Lundstrøms Billeder.⁹ Thomsens Artikel fandt jeg jesuitisk, skrevet i en vis trængende Tone, alt andet end overbevisende. Men da du skrev saadan gik jeg straks derhen og saa de betræffende Billeder. De fylder mig med den største Modbydelighed. Fejlen maa jo saa være min, jeg har formodentlig altid ment noget andet, naar der var Tale om Kunst, end Kunst, nemlig Naturen. Antagelig er det Farven som fri Frembringelse der betinger Kunsten i den Forstand jeg ikke opfatter den; jeg er da ikke engang i Stand til at se noget i denne Smule System med komplementære Delikatesser, at man subsidiært skænder Formen og rakker Menneskebilledet ned i forhutlede Haandværkeris Sfære berører mig med Afsky og Ynk. Jeg gik op paa Galleriet bagefter og saa dit Billede af Pilegaarden og den første Sne,¹⁰ hvor kan du som har malet det bekende hvad du bekender i Dag. Er du bange for den nye Slægt? Ved samme Lejlighed oppe paa Galleriet saa jeg Axel Jørgensen (Akademiet) trække om med en Flok Elever og holde Forelæsning foran Billeder af Juel, en Flok defekte Dreng, der lugtede op af Nakken, Asyl.¹¹ Det var mig indlysende at saadan som de saa ud saadan vilde de male. Der er *ikke* flere Slags Kunst, der er Mennesker og Menneskerester og den Maade, hvorpaa de spejler sig i Tiden. Det er min Mening. Men jeg har saa stor Tillid til dig som Maler at der fra denne Dag aldrig skal komme et Ord fra mig mere om Kunst. Det er bedre jeg bliver ved Antropologien og Naturen.¹²

Din hengivne

Johannes V. Jensen

Kære Ven [Fritz Syberg]

[Jan 21]

Tak for Brevene. Det var nok forkert af mig at gøre op med Kunsten i Anledning af den lille Artikel forleden. Til Kunsten kommer jeg dog ikke gennem Betragtninger over Kunst, men fra en almindelig Kritik af Tiden. Visse Bevægelser i den ytrer sig blandt andet ogsaa i Kunsten, kun for saa vidt kommer jeg ogsaa til den. Jeg ser i vore Dages yderlig-gaaende Modekunst, »revolutionær«, »ung« o.s.v. et Symptom af mange, i Politik Bolschevisme, alt, alt en Bevægelse der direkte tilstræber en Opløsning af den hvide Mands Standard. Kunst indenfor denne Be-

vægelse er snarere Journalistik, Voldsforsøg paa den offentlige Mening end Kunst. Hvorvidt jeg nogensinde naar at udforme Tanker, der hører herhen er ikke godt at vide; men jeg reagerer efter min Smag imidlertid. Kunst i det enkelte drøfter jeg ikke gerne, lad os lade det falde, skriftlig saa vel som mundtlig. Vi har jo aldrig snakket synderlig om Kunst, og jeg er tilbøjelig til at inndele Malere i dem der gør det og dem der ikke gør det, sidstnævnte Slags er det jeg holder ud. Der er dog andre Ting til end Kunst selv for Kunstnere. Jeg troede du var et Kunstværk, jeg har været glad for at se nu og da, for sjældent, og dine kønne Børn og din Filosofi som ogsaa er noget for Øjet. Med Hensyn til vor Uenighed der er utvivlsom nok, siger jeg som Bjørnson, at vil du ikke have mig saa vil jeg have dig.¹³ Venskab for min Part begynder ikke hos den anden Part, saadan er jeg.

Lad din Kone læse dette og sig hende, at jeg skal le lidt til hende naar vi ses igen.¹⁴

Din hengivne

Johannes V. Jensen¹⁵

Kære Otto Gelsted¹⁶

7 Febr 21

Deres Bemærkninger om mig i Anledning af Ekspressionismen og Kubismen (»Literaturen« Nov 20)¹⁷ har følgende Fejl: Hvad jeg tog for godt hos Johs Jørgensen var jo netop det hvori han reagerede *mod* Naturalismen.¹⁸ Ellers, jeg var aldrig Naturalist, heller ikke Romantiker – hvor kan De bruge de fjollede cand.mag-Gloser? Himmerlandshistorier er *ikke* skrevet under Paavirkning af Maupassant, jeg ved det. Kongens Fald har *ikke* med Flaubert at gøre, ikke en Gang med I.P. Jacobsen, den stammer ned fra Hamsun og Folkevisen.¹⁹ Kipling og Whitman har jeg beundret men ikke efterlignet.²⁰ Enhver med Blik for Stil kan se det. Mine blonde og trinde Piger, Moa, Vaar, Gevn, stammer *ikke* ned fra Renoir, de stammer ned fra min Frue.²¹ Renoir og Impressionisterne gaar *ikke* forud for Friluftsbvægelsen i Amerika, det er en temmelig Uvidenhed at sige sligt.²² Iøvrigt hverken Renoir eller Friluftsbvægelsen reagerer mod hverken klassiske eller romantiske Idealer, tværtimod den første er netop i sit Væsen græsk, den anden i Slægt med Rousseau, Romantikens Fader. *Intet* af, hvad De skriver er altsaa rigtigt.

De Udtryk om Ekspressionisterne De tillægger mig, »sammenløben Bande af Plattenslagere, Mikrokefale og Asyllemmer«, forekommer ikke

noget Steds paa Tryk med mit Navn under, jeg stempler dem som Provokation ganske for Deres egen Regning.

En Kopi af ovenstaaende vedlægges mine Papirer.

Venlig Hilsen

Deres hengivne

Johannes V. Jensen

[Med blyant: Ikke afsendt]

Hr. Ejnar Skovrup²³

10 Marts 22

Af Deres Breve ser jeg nok at jeg ikke kan lære Læreren noget. Vi har næppe samme Begreber. De meget lokale sekteriske Problemer, Grundtvig eller ikke Grundtvig, er jo netop en Ring der skal gennembrydes for at komme ud i Tilværelsen igen; mig har de kun beskæftiget som en lille Side af en Hovedsammenhæng. Hele Tankekredsen vil komme til at foreligge belyst i en endelig Udformning fra min Haand.

Jeg har besvaret Deres Spørgsmaal, fordi De spurgte, for Klarheds Skyld, men ellers har jeg ikke haft for Skik at komme til nogen med mit Forfatterskab. Det er et aabent Hus enhver kan gaa ind i. At jeg skulde rejse omkring med det paa Markeder har jeg ikke følt mig tilskyndet til. Hver nyde som han nemmer.

Men jeg vil gerne se Ollerup Højskole, det kan godt være jeg kommer den Vej en Gang paa Motorcykle. Jeg har aldrig set en Højskole.

Skulde Deres Vej falde om ad København vilde De glæde mig med et Besøg, jeg bliver hjemme de første Maaneder, kun i Sommerferien bor vi paa Landet i Tibirke.

Med venlig Hilsen

Deres ærbødige

Johannes V. Jensen

Hr Emil Bønnelycke²⁴

14 Nov 22

Tak for Indbydelsen til at komme til stede til Deres Foredrag i Studenterforeningen. Komme kan jeg ikke, da Diskussionen saa direkte som De skriver tager sit Udgangspunkt fra mit Forfatterskab; rettest er det da at jeg er fraværende. Desuden maa jeg for mit Vedkommende anse

Diskussionen for sluttet. Det var en Passage, og jeg maa uden Ophold ind paa andre positive Ting. Men jeg er glad over at andre tager Sagen op, Rottetekrigen er i Gang, lad os faa Hullerne stoppet til!²⁵ Det skal dog en Gang igen blive saadan at skal Digtere bedømmes saa lad dem blive bedømt af Digtere. Cand.mag'erne kan jo saa opelske hinanden i deres egen Hungerlejr.

Undskyld en Mangel paa Imødekommenhed som Forholdene i dette Tilfælde maatte diktere.

Deres ærbødige

J. V. J.

Hr Vagn Riisager²⁶

24 Nov 28

De kan ikke have gjort Dem bekendt med mine Anskuelser vedrørende Literatur og Literaturhistorie (se Kapitlet »Kritik og Digtning« i *Nordisk Aand* 1911)²⁷ siden De anmoder mig om personlige Oplysninger om Thøger Larsen.²⁸ Kilder til Bedømmelsen af en Skribent har man i hans publicerede Skrifter, hvad han selv har befordret i Trykken, ikke andetsteds. Det forbavser mig at Thyra Larsen har fundet sig berettiget til at udlevere sin afdøde Mands »Kladder og Udkast« til Undersøgelse og Offentliggørelse. Digterens Privatliv tilhører, som man har Erfaring for, Journalistiken, Dameliteraturen og Anker Kirkeby;²⁹ Literaturhistorien gjorde vel i at øse af Literaturen alene.

Jeg forbeholder mig under Omstændigheder i en Genkritik af Deres Bog om Thøger Larsen at komme tilbage til Synspunktet.³⁰

Kopi af nærværende Skrivelse vedlægges mine Papirer.

Deres Ærbødige

Johannes V. Jensen

Kære Aakjær!³¹

25 Sept 29

Jeg har ikke været glad for dine »Erindringer«,³² og synes ikke, hvis gammelt Venskab ellers betyder noget, at man helt skal tie for hinanden om hvad man synes. Din Maade at omtale baade døde og endnu levende Mennesker paa tror jeg ikke vil erhverve dig Venner. For min Part ved du at jeg sondrer mellem Privatliv og den Side, man vender mod Publikum i sine skrevne Ting, og jeg vil bede dig, hvis du i Fortsættelsen af dine

Erindringer kommer til hvad Berøring vi har haft med hinanden, om at indskrænke dig til de Indtryk du har haft af mit Forfatterskab; Oplysninger om min Person eller om min Familie vilde jeg tage dig ilde op. Naar man har nedlagt et Initiativ og en Form, en Reform, i sine trykte Skrifter glæder man sig ikke til at blive reduceret til Anekdote, et eller andet Fragment af hvordan man muligvis en Gang har rendt omkring.

Jeg har en Gang skrevet i Prosa til dig, da du blev 50, og et Digt da du blev 60, det er fra mig til dig;³³ andet eller mere, Breve eller hvad du ellers har set af mig og mine, ønsker jeg ikke du lægger Haand paa.

Tag mig ikke ilde op at jeg paa Forhaand giver dig min Mening tilkende, offentlige Rivninger bagefter, naar det var for sent, vilde ikke være til Held hverken for dig eller mig.

Med venlige Hilsener.

Din hengivne

Johannes V. Jensen

Hr. Professor Vilhelm Wanscher.³⁴

11 Feb 30

Siden Deres Artikel om Peter Hansens Mindeudstilling fremkom har jeg ikke talt med Nogen uden at de jo har fundet det var en ukyndig og upassende Artikel.

Da jeg staar i et saa nært Venskabsforhold til Fynboerne vil De forstaa at jeg maa opsigte den Neutralitet der hidtil har bestaaet mellem Dem og mig.

Deres ærbødige

Johannes V. Jensen

Kære Johannes Buchholtz³⁵

18 Nov 35

Saa De den Behandling jeg var Genstand for i Højrepressen, og i Ekstra-bladet, i Anledning af min nye Bog,³⁶ Kulminationen af fyrretyve Aars Forfølgelse fra »national« Side? Jeg har besvaret den i Aarenes Løb ved at lægge paa mine Honorarer ved Pressen, til der kommer Blod. Hvis man ikke rettede sig mod en Læsekreds, udenom Kritiken, og har skaffet sig en Erstatning der, hvor kunde man da holde Skribentvirksomhed ud.

Jeg var ganske paa Deres Side med den resolute Tugtelse De gav nu af Cand.mag'erne forleden, og den sad.³⁷ Det er der, ved Roden, at

Frækheden skulde rammes, de sultne Cand.mag'ere og Magistre, der udklækkes af en Bande lige saa sultne Professorer i Æstetik ved Universitetet, Snyltere paa Literatur og Ingenting andet. Alle Anmeldere skulde holdes ude fra Forfatterforeningen og henvises til at rotte sig sammen i deres egen Fagforening, Professoraterne i Æstetik, naar undtages Sprog-historie, skulde lukkes, og et Professorat i Antropologi oprettes i Stedet.³⁸ Hvis Hartvig Frisch var kommen ind som Undervisningsminister kunde der have været tænkt paa det.³⁹ Men det var ikke de Konservative der vandt ved Valgene. Den Tid kan dog komme da det bliver muligt at drive Æresfornærmelser fra Højrepressens Side tilbage i Højrepressens Hals. Hvad bilder disse gamle Renegater fra den radikale Presse sig ind?⁴⁰ Hvorfra henter de i Grunden deres Overlegenhed?

Min Kone og jeg glæder os til at se Dem her i København, sammen med vores Dreng og deres Familie, vi kan besætte et Bord med os selv, og et Bæger skal De og Fru Olga drikke med os.

De venligste Hilsener fra min Kone og Deres hengivne

J. V. J.

Kære Hr Alf Henriques⁴¹

9 Jan 38

Redaktøren af *Presens* har overladt mig en Korrektur af Deres Essay »Kampen med Virkeligheden«. For det humane Hovedsynspunkt kan jeg kun takke Dem.⁴²

Hvis De havde sammenstillet de Smaating De omtaler af min første Produktion med Hamsuns foregaaende Arbejder, »Sult«, »Mysterier«, »Ny Jord«, vilde De have bemærket at Paavirkningen er overvældende, saavel hvad Sproget angaar som Nerven; jeg indsaar det selv og udskilte disse Ting af samme Grund.⁴³ Hvad bliver saa literær Stil, og hvad psykologisk Dokument? »Danskere« og »Einer Elkær« fornægtede jeg, fordi de er skrevet under positiv Indflydelse af den daværende Nietzsche-Dyrkelse, æstetiserende Brutalitet: »Det blonde Bestie«. Hvor meget det var Overflade har jeg senere med Energi dokumenteret i Begrebet »Den daarlige Darwinisme«. ⁴⁴ Skal jeg analyseres for Tidens Hysteri, da jeg dog af al Magt reagerede mod den?

Kretschmer! Har De overvejet hvor han er henne om tyve Aar, med samt sin Doktorlatin? Samme Steds som hvor Mesmer, Gall og Lavater er gaaet hen. De kan tilføje Freud.⁴⁵

»Aandens Stadier« indeholder personlige Teoremer; men »Dyrenes

Forvandling« er hverken som De tror Fantasiprodukt eller uvidenskabelig,⁴⁶ den er ukedeligt skrevet, men for det zoologiske Standpunkt indestod Herluf Winge.⁴⁷ De maa føje Naturhistorie til Deres Forudsætninger som Literaturhistoriker, inden De giver mig Karakter.

Kritik og produktiv Literatur er adskilte Discipliner; jeg ytrer mig ikke om Kritiken, uden ved et Par Lejligheder hvor jeg har taget til Orde mod Æresfornærmelser,⁴⁸ af hvilken Grund en Legende er løbende om min Ufredelighed. Habeant! Til Dem skriver jeg fordi jeg har truffet Dem og fordi jeg tror De er en ærlig Mand. Jeg kunde have formet disse Indvendinger som et Svar paa Deres Artikel i samme Tidsskrift, da Redaktøren bad mig om et Bidrag, men lader det fare; der er andre Ting af større Vigtighed at komme ind paa.

Hvis De en Gang personlig vil underkaste mig et Forhør om mit Forfatterskab, min Fysik og min Sjæl, som falder udenfor Kretschmers to Kategorier, og derfor vist er en Sjældenhed, staar jeg til Raadighed. Jeg ved ikke hvad jeg skulde have at skjule for noget Menneske.

Venlig Hilsen
Deres hengivne

Johannes V. Jensen

Kære Hr. Gudmund Roger-Henrichsen⁴⁹

19 Okt 39

Mange Tak for venlig Tilsendelse af »Fra Højromantik til Staalromantik«.

Nogle Vendinger jeg er stødt paa forekommer mig temmelig sorgløse, ikke ude over ordinær literaturhistorisk Cliché, saasom, at jeg »vender mig bort fra Nutiden (under Verdenskrigen) og giver mig til at digte om fjerne Tider ligesom Oehlenschläger gjorde det under Napoleonskrigene«.⁵⁰ Oehlenschläger vendte sig kun tilsyneladende bort fra sin Tid, hans Aladdin var, som jeg ved flere Lejligheder har paavist, se f.Eks. Fortalen til Oversættelsen af Hamlet, et klassebestemt Indlæg i hvad der rørte sig i Tiden, borgerlig og kunstnerisk Selvhævdelse imod Enevælden, et Revolutionsprodukt; og hans senere Fordybelse i Nordens Fortid var Part af andre evropæiske Landes Bestræbelse, navnlig Tysklands, efter at rejse nationale Gærder imod Forsøget paa at samle alle Nationer under Napoleons Hat. Bestræbelsen gaar med et Skolebegreb under det diskvalificerende Navn »Romantiken«, men var mere end et Sæt Æstetik.⁵¹ Heller ikke jeg forlod min Tid, da jeg skrev »Den lange Rejse«, og

gik under den, ned i de Strømninger – der har Varighed, naar en Tumult har lagt sig, Evolutionen og dens Vej i Fortid og Fremtid.

Havde det ikke været simpelt at spørge mig, da jeg dog endnu lever, om hvad jeg har bestilt, og hvad jeg har ment dermed? Det er dog vel Hensigten med literær Analyse at befri sig for et Gloseforraad, der dækker Tingene, som »Romantik«, »Realisme« m.v. Heller ikke skulde man forveksle Avispolemik med Aktualitet.

Tag mig ikke disse Bemærkninger ilde op. Deres Bog har jeg ellers syntes godt om.

Venlig Hilsen
Deres hengivne

Johannes V. Jensen

Kære Leif Nedergaard⁵²

7 Nov 41

Hermed Afhandlingen om min Forfattergenesis tilbage. Jeg har bladet i den og set at De har gaaet grundigt tilværks, og jeg kan godt forstaa De er bleven Magister paa den; men det har været mig umuligt at læse den igennem, for det er jo Løgn og Støv, alt det man har udviklet sig fra. Vilde De naar de havde skaaret en Figur i Træ sende alle Spaanerne ind paa Udstillingen? Lær lidt af mine Ungdomsarbejder – *lad være at udgive Deres!*⁵³ Hvornaar vil man skrive en Stavelse om hvad jeg har ment med mit Forfatterskab? Jeg har dog skrevet af en Grund.⁵⁴

Efter hvad jeg kender til Dem tror jeg De har en Fremtid for Dem som Kritiker, i en anden Retning end det literaturhistoriske Pirkeri ved Universitetet, en Horisont som Taine, store Opgaver der venter Dem, Tingene, de Ideer der bevæger Verden. Bryd dog ud af Landet! Literaturen, det er ikke Omstændighederne ved den, det er dens Kraft.

Tak for Besøget og paa Gensyn.

Deres hengivne

Johannes V. Jensen

Kære Hr Dr Ræder⁵⁵

10 Juli 47

Erfaringer gennem Aarene har gjort det til et Princip for mit Vedkommende ikke at læse Manuskripter, eller influere på Udgivelsen af dem.

Jeg ved ikke hvad De mener med Sammenstillingen af Huxley, Häckel og Himmler;⁵⁶ De kan ikke være trængt synderlig [ind] i Evolutionslæren betragtet som Etik, og synes ikke at være klar over at al Biologi har sin Basis i Zoologien. Deres Forestillinger om »Sjæl«, endogsaa som opstaaet ved Mutation, vil glæde Præster og andre Uvidende. Om Sjæl, i Forhold til Aand, kan De læse i min Bog »Aandens Stadier«, 1928, hvis mine Anskuelse betyder noget for Dem.⁵⁷ Iøvrigt, jeg opfatter mine evolutionsteoretiske Skrifter som en privat Monolog,⁵⁸ og skulde ikke have omtalt dem, hvis De ikke selv havde henvendt Dem til mig.

Deres ærbødige

J. V. J.

Kære Dr Ræder

12. Juli 47

Vore Breve har krydset hinanden. Maa jeg sige Dem straks, og tag mig det ikke ilde op, jeg har kun med den allerstørste Vanskelighed kunnet tyde Deres Haandskrift; det sidste, om Myrernes Samfundsdannelse, har jeg kun delvis kunnet dechiferere.⁵⁹

Imidlertid, hvis De, som jeg forstaar af en Ytring deri, ser Aarsags-sammenhængen i Naturen som liggende i Vorherres Haand, altsaa forudsætter en »Skabelse«, turde al videre Meningsudveksling mellem Dem og mig være unyttig. Jeg er Positivist og vil forsvare vor Oprindelse som beroende i sig selv, uden overnaturligt Initiativ. Vore Anskuelse nærer sig aabenbart af forskellige Kilder.

Maa jeg takke Dem for den personlige Tillid De har vist en Skribent, hvis Holdning De ikke kender. [*Overstreget:* Men under ingen Omstændigheder kan jeg tillade at De anfører mig eller Udtalelser af mig som Støtte for de Anskuelse De har i Sinde at publicere.]

Deres ærbødige

J. V. J.

Appendiks: Johannes V. Jensen med fredspibe

Johannes V. Jensens ofte voldsomme fremfærd kunne forekomme anstødelig. Herostratisk berømt er kronik-overfaldet i 1906 på den i situationen værgeløse kollega Herman Bang.⁶⁰ Det skete uden navns nævnelse,

men navnet behøvedes nu heller ikke: »En meget kendt Forfatter, der i øvrigt foruden at være abnorm ogsaa har et vist Talent, er naaet til i disse sidste Dage at staa frem og snakke om Landets Forsvar. Staklen, der næppe nogensinde har haft et Vaaben i sin Haand, lider formodentlig i Øjeblikket af platonisk Kærlighed til en Løjtnant«. ⁶¹

Kronikken kostede Johannes V. Jensen hans borgerlige agtelse og tvang ham ud af Forfatterforeningen. Det prøvede han at forklejnne, men havde dog god grund til at angre ikke blot den søgte morsomhed, men det promenerede synspunkt på homoseksualitet i det hele taget.

Præcist to år senere fandt fortrydelsen udtryk i et lavmælt brev, som ved flere lejligheder har været omtalt i Johannes V. Jensen-litteraturen, og som også har været bragt til offentlig kundskab, dog i en akavet sammenhæng. ⁶² Af den grund får billedet af Jensen med fredspibe lov til at afrunde dette prøvekort over Jensen'ske krigshyl:

Kære Hr Herman Bang

Berlin 13/12 08

Jeg var her for at se til Dem da Hr Fischer ⁶³ fortalte mig De var syg og alene. Hvis De endnu skænker den beklagelige Affære en Tanke, hvor jeg havde alt for let ved at spille den Stærkeres Rolle, beder jeg Dem tro at det ikke var Dem personligt jeg sigtede efter men visse politiske Magtcentrer, hvis Betydning jeg den Gang nærrede en Overtro til. Jeg vilde ønske De kunde glemme det. Bjørnson hilste mig en Dag fra Dem. Hvis De bryder Dem om en Haand som min – ikke fordi hverken De eller jeg tror vi kan hjælpe eller hjælpes, heller ikke i Haab om at elendige Forhold derhjemme bliver bedre derved – jeg mener hvis De ikke vilde regne netop mig i Forgrunden naar sørgelige Erindringer passerer forbi, vilde ogsaa jeg føle mig lettet. I det Fremmede vil man ikke gærne skamme sig som Dansk, hjemme gør det jo ikke noget. Jeg haaber De snart bliver rask igen og kan gense Steder og Mennesker der er noget for Dem.

Deres hengivne

Johannes V. Jensen

Herman Bang besvarede brevet nogle uger senere, med finfølelse, men uden at give Johannes V. Jensen den forønskede absolution. Bang forsikrede, at han ikke bar nag, og forsøgte at forklare, hvorfor de aldrig burde mødes, og ønskede Jensen held og lykke med det fortsatte livsværk. ⁶⁴

Noter

Forkortelsen JM + nr. henviser til: Frits Johansen & Aage Marcus, *Johannes V. Jensen. En Bibliografi*, bind 1-2, 1933-51.

1. »Gør ikke som Ibsen«. *Politiken* 25. april 1910 (JM 352). Optrykt som første afsnit af kapitlet »Kritik og Digtning« i *Nordisk Aand*, 1911, s. 150-56.
2. Privatttryk, 2. *Februar 1946* (JM 1283).
3. Brevet findes i Bent Juel-Jensens *jenseniana*-samling i The Bodleian Library i Oxford og blev offentliggjort af Brøndum-Nielsen i artiklen »Fra Oehlenschläger til Johannes V. Jensen«, *Berlingske Aftenavis* 4. november 1944 (JM 1262).
4. Kai Nielsen i brev af 24. januar 1924 til Johannes Larsen: Johannes V. Jensen er storartet, »naar han faar sig drejet ned af sin videnskabelige Drejestol, som er gaaet over Gevind [...] og ikke optræder som Overseminarist i Goethestil«. Citeret efter Grete Zahle, *Dagens lys. Johs. V. Jensen og defynske kunstnere*, 1988, s. 46.
5. Jørgen Sandvad (1899-1975). Journalist ved *Politiken*. Fødselsdagsinterview med Johannes V. Jensen i *Politiken* 20. januar 1933, optrykt i *Saaledes talte –*, 1946, s. 69-74. Jf. artikel ved tildelingen af Nobelprisen, *Politiken* 10. november 1944. Bidrog til festskriftet *Johannes V. Jensen*, 1943, s. 157-61.
6. Einar Christiansen, *Joppe. En ung Kvindes Historie*, 1889, en psykologisk familieroman. EC (1861-1939) er bedst kendt som dramatiker og teaterleder.
7. At Johannes V. Jensen ikke magtede større compositioner er velkendt og ofte bemærket. *Den lange Rejse* (1908-22) tenderer imod at opløse sig i en række myter. Jensen har selv reflekteret over dette i *Æstetik og Udvikling*, 1923, der jo er en »efterskrift« til *Den lange Rejse*; i afsnittet »Roman og Myte« (s. 75-93) pointerer han, at romaner bør byde på udvikling/forvandling, men gerne spiser læseren af med »Hændelser, Komplikationer, Karrierer eller Fald«. – Jf. genreovervejelser af flere forfattere i forskningsantologien »Gelobt sei das Licht der Welt...«. *Der dänische Dichter Johannes V. Jensen*, red. af Aage Jørgensen og Sven Hakon Rossel, Wien 2007.
8. Fritz Syberg (1862-1939) tilhørte malergruppen Fynboerne, som Johannes V. Jensen knyttede et nært venskab med under den såkaldte Bondemalerstrid i efteråret 1907.
9. Professor, dr.med. Oluf Thomsens anmeldelse af »De Fire«s udstilling i Den Frie fremkom i *Politiken* 14. januar 1921. I en notits dagen efter bifalder Syberg »af ganske Hjerte« anmeldelsens værdsættelse af Vilhelm Lundstrøm. De tre øvrige udstillere var Svend Johansen, Karl Larsen og Axel Salto.
10. Galleriet, dvs. Statens Museum for Kunst, hvor Sybergs »Den første Sne« (1905) var ophængt.
11. Aksel Jørgensen (1883-1957), grafiker, professor ved Kunstakademiet 1920-53.

12. Løftet blev ikke holdt; bl.a. følgende udgivelser diskuterer på forskellig vis kunstspørgsmål: *Evolution og Moral* (1924), *Thorvaldsens Portrætbuster* (1926), *Form og Sjæl* (1931), *Jydske Folkelivsmalere* (1937) og *Mindets Tavle* (1941). Jf. Aage Jørgensen, »Johannes V. Jensen og billedkunsten«, *Nordica*, bind 23, 2006, s. 81-141.
13. Bjørnstjerne Bjørnson, *Arne* (1858), det indledende kapitel om, hvordan fjeldet bliver »klædt«, jf. *Samlede Værker. Hundreårsudgave*, bind 1, Oslo 1932, s. 193-95. Johannes V. Jensen henviser en passant til stedet allerede i »Afskedssalme for Bjørnstjerne Bjørnson«, *Politiken* 27. april 1910 (JM 354), og vender tilbage til det i »Bjørnstjerne Bjørnson. 1832 – 1932«, *Politiken* 31. oktober og 1. november 1932 (JM 947), optrykt i *Mindets Tavle*, 1941, s. 12-29; »det rummeligste der nogensinde er sagt«, tilføjer Jensen her, det stik modsatte af Skriftens »Hvo som ikke er med mig er imod mig« (s. 21). Jf. Jensens motivering i *Æstetik og Udvikling*, 1923, s. 112-15, for valget af triskelen som bomærke: »Med saa simpelt et Tegn for Øje kan man øve sig i aldrig nogensinde at udelukke Nogen fra den Arne man holder Ild paa selv.«
14. Syberg havde efter Anna Sybergs død (1914) giftet sig med hendes søster Marie.
15. Grete Zahle, *Dagens lys. Johs. V. Jensen og de fynske kunstnere*, 1988, bidrager ikke til oplysning af kontroversen i januar 1921.
16. Otto Gelsted (1888-1968). *Johannes V. Jensen*, 1913, 159 s. *Johannes V. Jensen. Kurven i hans Udvikling*, 1938, 126 s. (1913-bogen beskrives som »noget umoden og forvirret« og »nu forældet«; 1938-bogen er »ikke en Omarbejdelse«, skønt visse formuleringer er fastholdt.) – En analyse af »Det røde Træ« i *Digt og læser*, 1958, s. 57-65, er optrykt i *Jordens Elsker*, 1989, s. 119-23. Fire Jensen-anmeldelser er optrykt i *Gelsteds Tilbageblik på fremtiden*, bind 1-2, 1977. – Jf. Børge Houmann, *Otto Gelsted bibliografi*, 1977, personregistret s. 530; en artikel på tysk om Johannes V. Jensen (i *Der Panther*, 1915, s. 1344-50) har unddraget sig registrering. – Jf. også Gelsteds »Samtale med Johannes V. Jensen«, *De evige Ting*, 1920, s. 51-53, *Udvalgte Digte*, 1957, s. 20-21, samt Claus Ingemann Jørgensens interviewbog *Otto Gelsted fortæller*, 1969, s. 9-18.
17. »Om Ekspressionisme og Kubisme i Literaturen«, *Literaturen*, 3. årg., 1920-21, s. 402-09 (optrykt med moderniseret retskrivning i *Tilbageblik på fremtiden*, 1977, bind 2, s. 83-89). Den passage, Johannes V. Jensen kommenterer, citeres in extenso: »Naturalismen i Malerkunsten gik jævnsides med en tilsvarende Bevægelse indenfor Literatur og Filosofi, og det er et karakteristisk Tegn paa den stadige Forbindelse mellem Naturalismen i Malerkunsten og i Literaturen, at Johannes V. Jensen netop har udgivet en Bog om Johannes Larsen. Nu er Johannes V. Jensen jo noget andet og mere end Naturalist, alligevel er hans Sammenhæng med Naturalismen tydelig nok, ja den maa siges at være hans literære Udgangspunkt. Jeg henviser til hans Ungdoms Begejstring for en saa erklæret Tilhænger af det naturalistiske Princip som Johannes Jørgensen. »Danskere« bærer tilstrækkelig Vidne om Johannes V. Jensens oprindelige Afhængighed af den mere mørktfarvede Retning indenfor Naturalismen, forresten ogsaa for en stor Del »Himmerlandshistorier«, Bd. 1-2,

der er skrevet under direkte Paavirkning af Maupassants Noveller. »Kongens Fald« viser en med den Flaubertske Skole beslægtet Stilopfattelse (Linien fra I.P. Jacobsen). I Johannes V. Jensens senere Produktion træder – efter en Kipling- og Whitman-paavirket Periode – Slægtskabet med de malende franske Impressionister aabenlyst frem: Renoir hører til Johannes V. Jensens Yndlingsmalere, og Ligheden mellem Renoirs blonde og trinde Piger og Moa, Vaar og Gevn er iøjnefaldende. Friluftsbewægelsen i det franske Maleri er en Forgænger for den engelske Friluftsbewægelse i Literaturen, hvortil Johannes V. Jensen sluttede sig, og begge Skoler, den maleriske som den literære, karakteriseres i lige Grad ved deres Reaktion mod de klassiske og de romantiske Idealer. Johannes V. Jensens livsvarige Venskab med de fynske Malere skyldes samme Slægtskabsfølelse, som den der gjorde Opholdet i Barbizon mellem de franske Impressionister saa kært for Robert Louis Stevenson, hvis deskriptive Evne er afgjort impressionistisk. / Johannes V. Jensen er her ensidigt omtalt i sin Egenskab af vor betydeligste Forkæmper for Naturalismen, og jeg har valgt ham som Eksempel, ogsaa fordi han udtrykkelig og med vanlig Verve har taget Stilling til Striden indenfor dansk Malerkunst – for Fynboerne og Naturalismen og mod Ekspressionisterne, som han syntes at opfatte som en sammenløbet Bande af Plattenslagere, Mikrocephale og Asyllemmer, hvis Modesucces skyldes Opløsningen i Tiden og nogle smarte Kunsthandlers og Kunstkritikers Forretningsdygtighed.« (s. 402-03).

18. Johannes Jørgensen åbnede Jensens blik for den »moderne« litteratur, allerede mens han gik i Viborg Katedralskole. Med *Danskere*, 1896, samme år som Jørgensen konverterede til katolicismen, betalte Jensen af på sin gæld. Jørgensen anmeldte bogen og fik til tak besøg af »den fanatisk blege, isende blonde unge Mand«, der »forkyndte sin radikale og desperate Amoralisme« (jf. Lars Handesten, *Johannes V. Jensen. Liv og værk*, 2000, s. 35). Da Jensen i 1909 slettede de to første romaner af sit forfatterskab, jf. note 44, skete det med en bemærkning om, at man jo kunne tiltransportere dem Jørgensens.
19. Intet tyder på, at Gustave Flaubert og Guy de Maupassant har øvet indflydelse på Jensens forfatterskab. Knut Hamsun gjorde det derimod i høj grad, jf. note 43. Folkevisen om »Aage og Else« danner klangbund for et kapitel i *Kongens Fald*, og i »Sidste Sang« er der genklange af visen om »Jon Remorssøn«.
20. Da Rudyard Kipling i 1907 var i Stockholm for at modtage Nobelprisen, opsøgte Johannes V. Jensen ham på hotellet, hvilket resulterede i artiklen »Bagheera«, *Politiken* 13. december 1907 (JM 302), med optryk i *Nye Myter*, 1908, s. 95-101. At Kipling tjente ham som identifikationsfigur, ses af den lille bog om ham, som udkom i 1912, et akkompagnement til de fem Kipling-bøger, han oversatte. Under Første Verdenskrig distancerede han sig imidlertid fra Kiplings grove imperialismen. – Tre digte af Walt Whitman, først oversat til brug i romanen *Hjulet*, 1905, blev optaget i *Digte*, 1906, samt genbrugt i det udvalg af Whitmans digte, som han sammen med Otto Gelsted bragte i stand i 1919; i forordet, »Whitmans Apoteose«, optrykt i *Aandens Spor*, 1962, s. 243-47, bemærker Jensen, at hans oversættelser

»oprindeligt forekommer i en Roman med Motiv fra Amerika, som Tilbehør til den særligt amerikanske Luft, altsaa under en relativ Vurdering« (s. 10), samt at han allerede i 1900 skrev om maskinerne »i Whitmans Aand«, men ikke gik i lære hos ham, hvad angår »de Digte med frie Rytmer, jeg selv har skrevet«.

21. På sin 70-årsdag holdt Johannes V. Jensen en tale, hvori det bl.a. hed: »Skønt jeg principielt har holdt Privatlivet og mig nærtstaaende Personer udenfor Offentligheden skal det siges her at Udstraalingen af simpel Menneskelighed som jeg mødte den i mit Hus, ægte spontan Kvindelighed, som er Naturen selv, at det var Kilden til hvad jeg kunde vide med Sikkerhed om dansk og nordisk Aand. [...] Hævet over det personlige er de Figurer der gaar i *Den lange Rejse*, men det skal ikke skjules her [...], at de ikke havde kunnet tegnes uden nært Kendskab til Sjællænderinden med Guldhjelmen jeg som hjemløs Desperado saa i Studenterforeningen, og som skænkede sig til mig for hele Livet.« (Citeret efter Aage Marcus, *Den lange vej*, 1969, s. 125.) – Auguste Renoir er nævnt et par steder i forfatterskabet: »Evolution og Moral«, *Forum*, 1922-23, s. 86, og »Kunstens Uniformering«, *Konstrevy*, VII, 1936, hefte 1, s. 9-10 (med gengivelse af et mor-og-barn-billede fra 1886).
22. Friluftsbewægelsen, et overvejende amerikansk fænomen, præsenterede Johannes V. Jensen som udtryk for den moderne humanisme, jf. *Politiken* 19. maj 1907 (JM 271), med optryk i *Den ny Verden*, 1907, s. 219-24.
23. Ejnar Skovrup (1891-1964), grundtvigsk højskolemand, 1916-30 lærer ved Ollerup Højskole. Johannes V. Jensen gjorde i »Moderne Humanisme. II: Darwin og Grundtvig«, *Politiken* 20. maj 1906 (JM 273), optrykt i *Den ny Verden*, 1907, s. 225-33, Grundtvig til forløber for udviklingslæren »i vor ellers saa lukkede Aandsverden« (s. 228f), mens eftersnakkerne havnede i »den spekulative Forvirring« (s. 230). I »Herman Bissens Portrætbuster«, optrykt i *Form og Sjæl*, 1931, fandt han Grundtvig-busten, omtalt s. 126-28, »smaalig og glædesløst udført«, men af stor værdi »som antropologisk og psykologisk Dokument«. Et tørt menneske snarere end en salvesfuld prælat, dog med et ubehageligt træk om munden, hvor »Religion og Sanselighed (er) mænget sammen«.
24. Emil Bønnelycke (1893-1953) måtte som ekspressionistisk-futuristisk lyriker beundre Johannes V. Jensen (»Forsangeren« kaldte han sit digt til 50-års fødselsdagen i *Politiken* 20. januar 1923); følelsen var ikke gensidig.
25. Ophidset over Hans Brix' og Henning Kehlers emsige anmeldelser af *Cimbrernes Tog* i henholdsvis *Nationaltidende* 11. oktober og *Politiken* 25. oktober 1922 tog Johannes V. Jensen i »Kritik af Kritiken«, *Politiken* 1. november 1922 (JM 603), til genmæle; om Kehler skrev han bl.a.: »med et Rotteblik afsøger han en Bog«. Bønnelycke bakkede ham op 5. november med skoser mod »alle disse Eunuker paa Parnasset«, som hjerteløst isolerede litteraturen fra sit publikum osv. Kehler svarede igen 11. november med fordring om at få kritisk virksomhed opfattet som en sag mellem anmelder og publikum. Bønnelyckes foredrag, holdt i Studenterforeningen 18. november 1922 og trykt i *Politiken* dagen efter, blev et tilløbsstykke, der vakte så kraftigt bifald, at det overraskede »selv paa dette det stærke Bi-

- falds klassiske Sted«. – Et ekko af rottekrigen høres i digtet »Fugl Føniks' Land«, *Dagens Nyheder* 22. januar 1931 (JM 875): »Af Rendestenen stiger Rotten / og skærper Tand, med skiden Mund, / ej uden Aarsag, aldenstund / man selv i sin Tid traadte paa den.« (str. 12).
26. Vagn Riisager (1907-91), mag.art. 1932, cand.theol. 1938. Som litteraturmedarbejder ved *Kristeligt Dagblad* skrev han flere Johannes V. Jensen-artikler.
27. Jf. note 1.
28. Thøger Larsen (1875-1928). Venskabet mellem Jensen og Larsen kom i stand i påsken 1902. Jf. Chr. N. Brodersen, *Thøger Larsen. En Monografi*, bind 1, 1942, s. 146f.
29. Anker Kirkeby (1884-1957), journalist og redaktør ved *Politiken*.
30. Vagn Riisager fik aldrig skrevet den bog om Thøger Larsen, der må have foresvævet ham. Men i 1930 publicerede han en analyse af digtet »Jens Højby«, if. undertitlen »udarbejdet paa grundlag af et kladdefragment« (*Edda*, bind 30, 1930, s. 173-90).
31. Jeppe Aakjær (1866-1930). Jf. Aage Jørgensen, »Johannes V. Jensen og Jeppe Aakjær – af et venskabs historie«, *Skivebogen*, bind 96, 2005, s. 55-104.
32. I foråret 1929 udkom Jeppe Aakjærs tredje erindringsbind, *Før det dages*, med undertitlen *Minder fra Halvfemserne*. Johannes V. Jensen fik bogen tilsendt og kvitterede 3. maj 1929 venligt for den, – men skiftede tone, da han fik den læst. Brevet af 25. september 1929 udlægges traditionelt som venskabets eneste »knast«. (For god ordens skyld skal bemærkes, at *Før det dages* kun lige netop nævner Johannes V. Jensen. I en note anføres, at Aakjær i *Politiken* 20. januar 1898 – tilfældigvis på Johannes' 15-års fødselsdag – anmeldte Hans Jensens skrift *Fordømmelseslæren*; jf. *Samlede Værker*, bind 4: *Artikler og Taler*, 1919, s. 60-62.)
33. Til 50-årsdagen: »Jeppe Aakjær«, *Politiken* 10. september 1916 (JM 477), optrykt i *Aarbog 1916*, 1916, s. 203-13. Til 60-årsdagen: »De gamle Bønder«, *Social-Demokraten* 10. september 1926 (JM 714), optrykt i *Den jyd-ske Blæst*, 1931, s. 21-22. (Hertil kom i tidens fylde en mindeartikel i *Politi-ken* 23. april 1930 (JM 835), optrykt i *Aandens Spor*, 1962, s. 131-33.)
34. Vilhelm Wanscher (1875-1961), kunsthistoriker, professor ved Kunstakademiet 1928-45. Peter Hansens mindeudstilling åbnede 8. februar 1930. Udstillingskataloget indeholdt Johannes V. Jensens digt »Peter Hansens Minde« (JM 817), som på åbningsdagen også fremkom i *Politiken* (med udeladelse af str. 5). Wanschers anmeldelse fremkom *smst.* 12. februar. Jf. Jensens omtale af udstillingen *smst.* 23. februar (JM 820). Omtalen er sammen med nekrologen fra 1928 (JM 772) optrykt i *Form og Sjæl. Portrætter og Personligheder*, 1931, s. 33-46, samt i *Aandens Spor*, 1962, s. 145-53.
35. Johannes Buchholtz (1882-1940), forfatter og trafikassistent, bosat i Struer, tilhørte Johannes V. Jensens bekendtskabskreds.
36. *Dr. Renaults Fristelser* udkom 5. oktober 1935. Den konservative kritik var generelt afvisende (Hans Brix, Henning Kehler, Frederik Schyberg, m.m.fl.). I *Ekstrabladet* blev romanen anmeldt af Frejlif Olsen.
37. »Falsk Vidnesbyrd«, *Politiken* 12. november 1935, indsigelse mod en anmeldelse af Kjeld Elfelt.

38. Johannes V. Jensen kunne ikke ret vel forlige sig med professoraterne i æstetik. Allerede i *Evolution og Moral*, 1925, foreslår han nogle af dem konverteret til professorater i zoologi, – besat som de er »ikke med Digtere som har gjort sig produktivt fortjent af Faget, som en Gang Skik her i Landet, men med dertil indrettede Faglærde, som dog maa hente alt hvad Faget har af Liv fra fri Aander uden for Fagforeningen« (s. 127).
39. Hartvig Frisch (1893-1950), klassisk filolog, dr.phil., professor ved Københavns Universitet 1941-50, socialdemokratisk politiker, undervisningsminister 1947-50. Tilhørte Johannes V. Jensens vennekreds, jf. Niels Finn Christiansen, *Hartvig Frisch. Mennesket og politikeren. En biografi*, 1993, s. 72-75 (Jensen spillede »en central rolle i Frisch' mentale dannelse«, s. 74). Frisch skrev om Jensen ved adskillige lejligheder, bl.a. i festskriftet *Johannes V. Jensen*, 1943, s. 100-06. En nekrolog over Frisch fremkom i *Politiken* 26. november 1950 (JM 1339), dagen efter Jensens død. Den er medtaget i mindebogen *Hartvig Frisch. Hans Personlighed og Gerning*, 1950, s. 22-25.
40. Johannes V. Jensen citerer her sig selv. Allerede i »Den daarlige Darwinisme« (1922) skodse han de »gamle Renegater fra Radikalistpressen«, jf. optrykket i *Evolution og Moral*, 1925, s. 21. Der indgår domfældelsen i en ganske umild statusopgørelse vedrørende det moderne gennembrud alias den naturalistiske skole, som savnede både modernitet og natur, og hvor »det kritiske Apparat« voksede ovenud af »den produktive Literatur«. Dog hæver – »det skal siges« – »Skolens gamle Kyrofæer« sig over »Discipel-Kuldet«. Som det hedder, med respekt for Georg Brandes og despekt for Vilhelm Andersen, og uden navnes nævnelse: »I Modsætning til Reduktionsmetoden, som af et Digtværks frembragte Verden uddrager det jævne Hverdagsmenneske der har udvidet sig deri, kunde man her efter at have vadet gennem en temmelig ørkenagtig Produktion tilsidst nærme sig en mærkelig og sjælden Figur, en Fetisch af den Slags ikke hvert Aarhundrede finder i Sandet.« (s. 22). Jf. Lars Handesten, »Johannes V. Jensen og Georg Brandes«, *Nordica*, bind 18, 2001, s. 173-84.
41. Alf Henriques (1906-76), cand.mag. 1931, dr.phil. 1941. »Kampen med virkeligheden. En Johannes V. Jensen-studie«, *Presens*, 1937, s. 96-137, optrykt i *Jordens Elsker. Synspunkter på Johannes V. Jensen*, 1989, s. 50-73. Har tillige skrevet bogen *Johannes V. Jensen*, 1938, 63 s., samt et par artikler om mytedigtningen (*Tilskueren*, 1939, I, s. 428-45, og II, s. 58-74; festskriftet *Johannes V. Jensen*, 1943, s. 47-60). – Jf. Erik M. Christensen, »Flammende hyldest til en dansker«, *Jyllands-Posten* 19. januar 1993 (om Alf Henriques' tale til Johannes V. Jensen på 60-årsdagen 20. januar 1933; talen og et brev af 30. januar 1933 fra Henriques til Jensen aftrykkes).
42. Artiklens grundsynspunkt er, at forfatterskabets tilsyneladende modsætninger opgår i en syntese, om man ellers spørger til værkernes betydning snarere end til deres tilblivelse.
43. De »småting«, som Henriques omtaler, er for de flestes vedkommende siden medtaget i Niels Birger Wamberg's udvalg af Johannes V. Jensens tidlige myter, *Mørkets Frodighed*, 1973. Digtet »Helled Haagen«, der dannede epilog

- til *Skovene*, 1904, og indgik i *Digte*, 1906, vidner om, at Jensen efterhånden gennemskuede sin Knut Hamsun-fascination. I manuskriptet figurerer hans navn, ikke folkevisefigurens; jf. *Samlede Digte*, 2006, bind 2, s. 402-04. Thorvald Mikkelsen erindrer, at Jensen læste digtet op for ham »et par dage efter at Knut Hamsun i sin altomfavnende livsglæde havde væltet kakkelovnen i hans stue« (*Mit Liv i Kravlegaarden*, 1960, s. 54). – »Helled Haagen« blev ikke medtaget i optrykkene af *Skovene* og ej heller i digtudvalgene fra 1943 og 1948; samme skæbne overgik digtet til Hamsuns 70-års fødselsdag i 1929. – Jensen har også portrætteret ungdomsvennen i artiklen »Hamsun«, *Politiken* 26. maj 1907 (JM 276), optrykt i *Den ny Verden*, 1907, s. 175-86.
44. Friedrich Nietzsche distancerede Johannes V. Jensen sig fra allerede i *Den gotiske Renaissance* (1901). Jensen mindes ham efter sin tur i det store hjul, »fordi han gjorde mig klog paa min egen usigelige Flyvenød«, men afskriver ham i samme åndedrag, »fordi han ikke vilde vende sit Blik udad mod denne Verdens Virkelighed, der er bedre end han« (2000-udg., s. 75). Kampen var dog på ingen måde endeligt afgjort hermed. – Fornægtelsen af de to ungdomsromaner fandt sted i et interview i *Aarhus Amtstidende* 10. april 1909, optrykt i *Rotunden*, nr. 20, 2004, s. 45; jf. K.K. Nicolaisen, *Johannes V. Jensen*, 1914, s. 23. – »Den daarlige Darwinisme« blev introduceret og kritiseret i tidsskriftet *Forum*, 1. hefte, 1922, s. 4-27, med optryk i *Evolution og Moral*, 1925, s. 7-30; påvisningen af paupertetsmoralen i kristendommen holdes dog fortsat Nietzsche til gode.
45. Ernst Kretschmer (1888-1964), tysk psykiater, der skelner mellem cyklotyme og schizotyme temperamenter og mellem pykniske, leptosome og atletiske legemstyper. Franz Anton Mesmer (1734-1815), østrigsk læge, der kurerede sygdomme med »animalsk magnetisme«. Franz Josef Gall (1758-1828), tysk læge, frenologiens grundlægger; hævdede en nær sammenhæng mellem kranieform og mentale egenskaber. Johann Caspar Lavater (1741-1801), svejtsisk teolog; udledte karakteregenskaber af ansigtstræk og kropsform. Sigmund Freud (1856-1939), østrigsk læge, grundlægger af psykoanalysen. – Man kan bemærke, at C.G. Jung (1875-1961) går fri, måske fordi Johannes V. Jensen har anet en sammenhæng mellem den analytiske psykologis arketyper og hans eget begreb om slægtserindring. Det er Kretschmer og Jung, som udgør Henriques' teoretiske ballast.
46. Henriques anfører, at Johannes V. Jensen »i disse bøger ikke lader kendsgerningerne være aarsag eller maal, men blot et springbræt, der kan sætte hans egne dristige associationer i bevægelse« (s. 72).
47. Herluf Winge (1857-1923), zoolog, livslangt tilknyttet Zoologisk Museum. Som udviklingsforsker tilhænger ikke af Darwins teori om naturlig udvælgelse af overlevelsesegnede arter, men af Lamarcks om muligheden for at nedarve egenskaber erhvervet ved »virksomere Liv«. – I *Dyrenes Forvandling* (1927) giver Johannes V. Jensen s. 98-109 en smuk karakteristik af Winge. Bl.a. bemærkes: »Herluf Winge havde den Venlighed at gennemse nærværende Forsøg for mig i en første Form; hans Rettelser og Vink skylder jeg at jeg greb Opgaven an grundigere og efter fornyet Gennemgang af Materialet. Udtrykket maatte skærpes, i evolutionære Spørgsmaal har Affattelsen en afgørende Betydning.«

- (s. 104) – Jf. optrykket i *Tilblivelsen*, 1951, s. 182-91. – Johannes V. Jensen citerer i samme skrift, der jo er en ny forøget udgave af *Dyrenes Forvandling*, Lamarcks berømte »Spøg om Giraffen« med den tilføjelse, at fundet o. 1900 af okapien dog viste, at der var megen sandhed i, at giraffen »strakte sig« i takt med ændrede livsomstændigheder. Jf. »Om Okapien«, *Politiken* 23. januar 1947, samt et to dage senere optaget, bevaret radiointerview. Jensen pointerede i øvrigt, at udvælgelse og tilpasning på ingen måde udelukker hinanden, det er netop »Antagelsen af at begge Faktorer har været virksomme der løser Kardinals spørgsmaalet« (1927, s. 107; 1951, s. 190).
48. Til genmæle har Johannes V. Jensen i det mindste taget ved følgende lejligheder: 1910, jf. note 1, og 1922, jf. note 25.
49. Gudmund Roger-Henrichsen (1907-2000), cand.mag. 1932. Om Johannes V. Jensen: *Fra Højromantik til Staalromantik. Skitser af Strømningerne i Europas Litteratur fra Napoleon til Hitler*, 1939, s. 47-49, og *Digtere i vort Samfund 1900-1960*, 1963, s. 26-34.
50. *Fra Højromantik til Staalromantik*, s. 49. Passagen lyder in extenso: »I al Johannes V. Jensens Realisme var der dog en Stænk af den Romantik, han selv var paa Vagt overfor. For hvad er Borger Jensens Kærligheds erklæring til Arbejderen – den hornfingrede Mand med det hvide Blik – andet end Borger Oehlenschlägers Hyldest til Bondepigen den hendansende Mø med Lieliehænderne i den danske Romantiks Programdigt »Guldhornene«. Og hvad er hans Begejstring for sindrige Jernkonstruktioner andet end Romantikernes Glæde ved Gotikens monumentale og samtidig filigranfne Kirkebygninger. Og hvad er hans Jubel ved Østens Farver og hede Liv andet end det hundredaarige Østerlandssværmere. Under Verdenskrigens Rædselsperiode ser vi da ogsaa, at han sammen med de stærkeste Realister vender sig bort fra Nutiden og giver sig til at digte om fjerne Tider ligesom Oehlenschläger gjorde det under Napoleonskrigene. Sit virkelighedsprægede Livssyn forandrer han imidlertid ikke. Det er fast forankret i Tidens oprørte Hav.«
51. Oehlenschläger dannede spejl for Johannes V. Jensen fra ca. 1920. Jf. Aage Jørgensen, »Vilhelm Andersen og Johannes V. Jensen«, *Nordica*, bind 20, 2003, s. 109-68. I artiklen »Til Oehlenschlägers Eftermæle« (*Dagens Nyheder / Nationaltidende* 14. november 1929; JM 805) omtales *Nordens Guder* som »i plastisk og malerisk Fantasi et altoverragende Digterværk« (citeret efter optrykket [»Til Portrætter af Oehlenschläger«] i *Form og Sjæl*, 1931, s. 79), mens *Aladdin* er langt mere problematisk, digterens »uelskværdigste Produkt, ganske frastødende, trods blændende Partier« (*Æstetik og Udvikling*, 1923, s. 67). Anderledes netop i fortalen til den herostratisk berømte oversættelse af William Shakespeares *Hamlet*, 1937, s. 18.
52. Leif Nedergaard (1914-95), mag.art. 1941, dr.phil. 1965. *Johannes V. Jensen*, 1943, 342 s. *Johannes V. Jensen. Liv og forfatterskab*, 1968, 464 s., 2. reviderede udg., 1993, 615 s. Hans bidrag til festskriftet *Johannes V. Jensen*, 1943, s. 61-71, er – tillige med fire andre Jensen-relaterede artikler – optrykt i *Kritiske Studier og litterære Essays*, 1984.
53. 1943-monografien er ikke baseret på magisterafhandlingen, men nyskrevet, således som det indirekte fremgår af forordet, og tiden har været knap. Siden

- fremstillingens genstand har talt for »en mere international orienteret litteraturforskning end den vanlige kortsynede nationale selvtilstrækkelighed«, er en sådan perspektivering foretaget. Der er lagt vægt på at få digterens intention klart frem, og Jensen har i så henseende selv givet nyttige oplysninger.
54. Johannes V. Jensen omtaler oftere sit forfatterskab som »henstillet Initiativ«. Se fx »Grundtanken i mit Forfatterskab«, i *Et Spring ind i et Billede. Johannes V. Jensens mytedigtning*, 2000, s. 200f (»indtalt i Lydfilm, November 1947«, oplyser manuskriptet, der blev facsimileudgivet i 1968). Jf. Erik M. Christensen, »Johannes V. Jensens livsopgave«, i *Columbus fra Himmerland*, 1994, s. 7-19.
 55. Hans Ræder (1869-1959), klassisk filolog, dr.phil. 1900. Platon-forsker. Det til Johannes V. Jensen fremsendte manuskript har ikke kunnet lokaliseres.
 56. Julian Huxley (1887-1975), engelsk biolog, indførte sociale og kulturelle forhold som årsagsfaktorer i evolutionsteorien (genetisk fiksering af adfærdsnormer). Ernst Haeckel (1834-1919), tysk zoolog, propagerede aggressivt for darwinismen og tilføjede den et racistisk anstrøg, så den lod sig indoptage i nazistisk ideologi. Heinrich Himmler (1900-45), nazistisk politiker, fra 1936 ansvarlig for koncentrationslejrene.
 57. *Aandens Stadier*, 1928, s. 88-91. Sjæl defineres som den i cellen nedlagte »oprindelige Vitalitet«, mens ånd er »Summen af alt Liv set udefra«, og åndens stadier følger »Menneskets, Menneskehedens, Erindring om sig selv, en Funktion optaget i Tanken, Liv som beskuer sig, i sit Forløb under Udvikling«.
 58. Dette synspunkt på evolutionsskrifterne gav Johannes V. Jensen udtryk for allerede i »Den daarlige Darwinisme«, 1922, »en Monolog formet til egen Opbyggelse« (citeret efter optrykket i *Evolution og Moral*, 1925, s. 8). Trods alt (incl. den skarpe grænsedragning mellem privat og offentligt) bragte han som tilstrækkeligt bekendt sin monolog ud i det offentlige rum, som henstillet initiativ, til andres opbyggelse (jf. note 54).
 59. Myrernes samfundsdannelse afhandles i et af Julian Huxleys værker, *Ants*, 1930.
 60. Efter det første møde mellem de to forfattere 15. juni 1900 karakteriserer Bang den frembrusende yngling i et brev til Fritz Boesen. Jensen er upåfaldende af ydre, dog med »et sært lillebitte Overskæg« og »nogle besynderlige Hænder: ganske tynde, spinkle Haanded, hvorpaa der sidder et Par vældigt brede, røde Hænder, han hele Tiden holder knyttede, saa de ligner Køllehoveder paa en Stang«, – samt tænder, der »ser ud, som om de bed godt«. Også referatet af samtalen fortjener at citeres: »Jeg sagde til ham, hvad jeg mente om hans Talent. Hele hans Ansigt skalv, da jeg sagde det. Saa spurgte jeg ham, hvad han nu vilde. Han vilde ud at rejse ... Naa, hvorhen? Helst til Indien, sagde han. Det, sagde jeg, vilde »Politiken« ikke. »Naa,« sagde han: Ja, saa vilde jeg gerne sé den kinesiske Jernbane. Nu er den jo færdig. Og no'en maa jo sé den« ... Det var jo at ramme mig i Hjertet. Du véd, hvad for en Svaghed jeg har for saadanne Kæmpeværker. Jeg lovede altsaa at tale med Dr. E. Br. om »den sibiriske Jernbane«. Johannes V. og jeg talte ogsaa om Bøger. »Ludvigsbakke« og »Tine« havde han

aldrig læst. Disse Bøgers Digter sagde dertil meget tørt, at »Ludvigsbakke« syntes jeg dog, han burde læse ... Bagefter talte jeg med Brandes, som sagde, han troede nok, Hr. Jensen havde Storhedsvanvid. Men skrive i »Politiken« kunde han jo godt ...« (*Breve til Fritz*, udg. af Ulla Albeck og Erik Timmermann, 1951, s. 94f.)

61. »Samfundet og Sædelighedsforbryderen«, *Politiken* 30. november 1906 (JM 249), – to uger efter udgivelsen af *Digte*, af *Politiken* markeret på kronikplads med digtet »Hverdagene« (JM 245), der jo lægger op til »en bidende Leg, / et skrappt Bønnemøde, / for de berømte to Millioner Indbyggere / i Kongeriget Danmark«. De mellemliggende JM-numre dækker den kronikrække om Theodore Roosevelt som mand (!), forfatter og præsident, som siden indgik i *Den ny Verden*, 1907. Den på Bang møntede, famøse artikel er optrykt i *Journalisten Johs. V. Jensen*, ved Lars Handesten, 2002, s. 102-07, samt i *Politiken* 10. juli 2005 (med efterskrift af Bang-udgiveren Sten Rasmussen). Affæren, der bl.a. førte til et sammenstød mellem Johannes V. Jensen og Valdemar Vedel, er skildret af Hakon Stangerup i *Henrik Cavling og den moderne Avis*, 1968, s. 338-57.
62. Brevet (NkS 2353, 2°) samt Herman Bangs på tysk affattede svar af 11. januar 1909 fremkom i Ulrich Lauterbach, *Herman Bang. Studien zum dänischen Impressionismus*, Breslau 1937, s. 203-04, og på ny i München-avisen *Neue Zeitung* 12. december 1950; jf. Carl Venning, »En ukendt brevveksling mellem Herman Bang og Johs. V. Jensen«, *Information* 14. december 1950. Jf. Leif Nedergaard, *Johannes V. Jensen. Liv og forfatterskab*, 1968, s. 245-47 (hvor en forkrampet fodnote gør gældende, at Jensen med sit brev »har gjort sin skyldighed overfor Bang«), samt Lars Handesten, *Johannes V. Jensen. Liv og værk*, 2000, s. 205-08 (hvor kroniktittlen er mildnet). Jf. nu også: Peter Q. Rannes, »'Kære Hr. Herman Bang'. Om forfatteren Johannes V. Jensens 'bølgeoverfald' på Herman Bang, men også noget om personen Johannes V. Jensen«, *Bogens Verden*, 2007, nr. 3, s. 19-23.
63. Forlæggeren Samuel Fischer, Berlin, publicerede Herman Bang og Johannes V. Jensen i Tyskland. Jensens samarbejde med Fischer blev formentlig indledt i januar 1907. Mathilde Manns oversættelse af *Madame D'Ora* og Julia Koppels af »*Die Welt ist tief...*« udkom samme år. I slutningen af 1908 var Jensen atter i Berlin. Året havde budt på tre tyske oversættelser, bl.a. to af pseudonymet Mens.
64. Brevet (eller rettere brevkopien, NkS 2353, 2°) er sålydende: »An Johannes V. Jensen / 11.I.09 / Meine Krankheit verhinderte mich, früher zu schreiben. Ich danke Ihnen voller Aufrichtigkeit für Ihren Besuch. Ich war aber in der Tat so krank, dass ich Niemand empfangen konnte. Muss Ihnen aber sagen, dass ich in keinen Fall gewünscht hätte, Sie zu empfangen. Ich hege gegen Sie, Sie könne's mir glauben, keinen persönlichen Neid. Doch ist es besser, dass wir zwei uns nicht sehen und nicht treffen. Denn Sie haben mir gegenüber eine Handlung begangen, die ich nicht imstande bin zu begreifen. Und den Grund, weshalb ich sie nicht begreife, werde ich Ihnen erklären, so gut ich es eben kann. / Sehen Sie: ich weiss recht wohl, dass Sie sich, vielleicht mit Recht, niemals mit mir vergleichen. Sie hätten aber doch, wenn Sie die

dänische Literatur oder sogar die Literatur der Gegenwart betrachteten, ein gewisses Gefühl dafür haben müssen, dass in der Reihe nach Ihnen ich einer von den wenigen sei, der genannt werden muss. Und deswegen scheint's mir, müssten Sie der letzte dazu sein – nein, vielmehr *Sie* könnten überhaupt nicht gegen mich mit solchen Waffen kämpfen. Ich weiss nicht, ob Sie dies Gefühl bei mir verstehen werden, – das Gefühl bleibt doch bei mir unausrottbar. Deswegen bleibt's das beste, dass wir zwei uns nie sehen und nie treffen. / Für Ihre Absicht aber, mich aufzusuchen, danke ich Ihnen nochmals. Füge auch noch dazu, dass es wenige Menschen gibt, die inniger wünschen können, dass Ihr weites Lebenswerk gedeiht, als ich. / Herman Bang.«